Voortgangsrapportage Versterking en vernieuwing lokale democratie - Programma Democratie in Actie

Inleiding

Deze tweede voortgangsrapportage van Democratie in Actie (DIA) verschijnt ruim twee jaar nadat het Plan van Aanpak Versterking lokale democratie door de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) aan de Tweede Kamer is gepresenteerd[1]. In de afgelopen twee jaar is op het gebied van de versterking en vernieuwing van de lokale democratie in Nederland veel gedaan door decentrale overheden en inwoners zelf. De lokale democratie kreeg recentelijk ook met nieuwe uitdagingen te maken. De coronacrisis betekende in maart van dit jaar dat gemeenten in korte tijd moesten overschakelen naar digitale beraadslaging, besluitvorming en participatie. Het ondersteuningsaanbod met betrekking tot digitale democratie bleek juist in deze tijd nuttig en is in korte tijd uitgebreid met Webinars over online besluitvorming en participatie.

Deze voortgangsrapportage bestaat uit drie delen. In het eerste deel geven we een toelichting op het samenwerkingsprogramma en de keuze voor vijf prioriteiten in het ondersteuningsaanbod. In het tweede deel gaan we per prioriteit in op de belangrijkste resultaten en inzet voor de komende periode. In het derde deel rapporteren we over de voortgang van het bredere ondersteuningsaanbod dat niet onder een van de vijf prioriteiten valt.

1. Over Democratie in Actie

Democratie in Actie is een samenwerkingsprogramma van het ministerie van BZK, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de beroeps- en belangenverenigingen[2] met als doel het versterken en vernieuwen van de lokale democratie in Nederland. Met dit programma wordt grotendeels uitvoering gegeven aan het Plan van Aanpak Versterking lokale democratie[3] dat de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) bij brief van 5 juli 2018 aan de Tweede Kamer presenteerde. Met haar brief van 26 juni 2019 heeft de minister van BZK een eerste voortgangsrapportage over het programma aangeboden aan de Tweede Kamer.[4] In deze tweede voortgangsrapportage gaan we in op de belangrijkste resultaten die sinds de brief van 26 juni 2019 zijn behaald.

Democratie in Actie kent sinds de start van het programma zeven aandachtgebieden waarlangs acties en maatregelen worden genomen ter versterking en vernieuwing van de lokale democratie:

1. Een krachtige gemeenteraad;
2. toegeruste politieke ambtsdragers;
3. beter betrokken inwoners;
4. een responsieve ambtelijke organisatie;
5. een krachtige lokale digitale democratie;
6. een weerbaar lokaal bestuur;
7. een vitale democratische gemeenschap.

Sinds 1 januari 2020 werkt het programma naast deze aandachtgebieden met vijf prioriteiten. Met deze prioriteiten wordt meer focus aangebracht in het programma, zodat het ondersteuningsaanbod zo goed mogelijk aansluit bij de meest actuele opgaven en vraagstukken van de lokale democratie. Het betreft de volgende prioriteiten.

A. *Quick scan lokale democratie:* Dit instrument geeft gemeenten inzicht in het functioneren van hun lokale democratie en vormt de basis voor het ondersteuningsaanbod van Democratie in Actie.

[1] *Tweede Kamer, vergaderjaar 2017–2018, 34 775 VII, nr. 69*
[2] *Nederlands Genootschap van Burgemeesters, Wethoudersvereniging, Nederlandse Vereniging van Raadsleden, Vereniging van Griffiers, Vereniging van Gemeentesecretarissen*.
[3] *Tweede Kamer, vergaderjaar 2017–2018, 34 775 VII, nr. 69*
[4] *Tweede Kamer, vergaderjaar 2018-2019, 35 000, nr. 100*

B. *Uitdaagrecht* (Right to Challenge): Dit recht biedt inwoners de mogelijkheid om taken van hun gemeente of provincie over te nemen. In het regeerakkoord heeft het kabinet de ambitie uitgesproken, samen met gemeenten, ruimte aan inwoners en verenigingen te bieden voor dit soort initiatieven.
C. *Versterking van de lokale digitale democratie*: Het toepassen van digitale instrumenten voor onder andere participatie van inwoners is een belangrijke vernieuwing in de lokale democratie. Door de coronacrisis is de toepassing hiervan nog urgenter geworden.
D. *Versterking van de positie van de volksvertegenwoordiging en inwoners in de energietransitie*: De energietransitie is een van de grootste maatschappelijke uitdagingen waar decentrale overheden momenteel aan werken. Daarom bieden we extra ondersteuning, onder andere met betrekking tot de positie van volksvertegenwoordigers en de participatie van inwoners.
E. *Ondersteunen van de lokale democratie in het Gronings aardbevingsgebied*: In de voortgangsbrief van 26 juni 2019 heeft de minister van BZK aangegeven te bezien hoe Democratie in Actie ondersteuning kan bieden in het Groningse aardbevingsgebied.

Om de voortgang van het programma Democratie in Actie te kunnen beoordelen is een monitor in ontwikkeling die ook het bereik van het programma in het land inzichtelijk zal maken. Om tevens een indruk te krijgen van de meer structurele impact en doorwerking van het programma in het decentraal bestuur zullen de universiteiten van Twente en Tilburg wetenschappelijk onderzoek verrichten naar enkele onderdelen van het programma.

2. De vijf prioriteiten van het programma

A. Quick scan lokale democratie

De Quick scan lokale democratie (QSLD) is een digitaal instrument voor gemeenten[5] om een beeld te krijgen van het functioneren van hun eigen democratie en te bepalen of en op welke aspecten van hun democratie versterking of vernieuwing noodzakelijk is. Bestuurders, volksvertegenwoordigers, ambtenaren en inwoners werken hierbij samen en worden begeleid door een ondersteuningspool van ervaren griffiers, ambtenaren en oud-burgemeesters.

Per 1 mei 2020 nemen in totaal 47 gemeenten aan de QSLD deel; bij 33 hiervan is de QSLD feitelijk al gestart en ongeveer 20 gemeenten hebben deze afgerond. Er zijn feitelijk twee verbeteragenda's opgesteld en 20 gemeenten hebben het agenderingsgesprek gehad en zijn bezig met het opstellen van verbeteragenda's, waarbij indien wenselijk ondersteuning wordt geboden vanuit het programma. Het instrument wordt ook gezamenlijk door gemeenten regionaal en provinciaal ingezet, zoals in Drenthe. Op deze manier kunnen gemeenten ook samenwerken en van elkaar leren bij het versterken van hun democratie.
Uit een eerste tussenevaluatie van de eerste rapporten van de QSLD blijkt dat deelnemers vinden dat de QLSD een bewustzijn creëert om intern regelmatig stil te staan bij de lokale democratie en dit als waardevol beschouwen.[6]. "De scan kan snel, maar het werk komt erna. Dat leidt wel ergens toe: goede discussies over rollen en samenspel", aldus de griffier van de gemeente Drechterland.

De komende twee jaar staan in het teken van opschaling en verdieping. De QSLD zal aan nog meer gemeenten worden aangeboden en tevens zal een versie voor waterschappen en provincies worden gemaakt. Daarnaast zetten we in op verdieping, door te starten met ontwikkeltrajecten ten aanzien van de verbeterpunten die bij gemeenten uit de QSLD naar voren komen. Zo komen er bijvoorbeeld ontwikkeltrajecten rondom participatie, communicatie met inwoners en ambtelijk vakmanschap.

B. Uitdaagrecht

[5] De QSLD wordt ingevuld door Raadsleden, ambtenaren, het college van B & W en inwoners.
[6] https://www.lokale-democratie.nl/index.php/tussenevaluatie-samen-leren-van-de-quick-scan-lokale-democratie

Het uitdaagrecht (eerder Right to Challenge genoemd) staat voor 'het Recht om uit te dagen'. Deze participatievorm houdt in dat inwoners of maatschappelijke partijen de gemeente verzoeken om de feitelijke uitvoering van een taak van de gemeente over te nemen.

Er is een wetsvoorstel Versterking participatie op decentraal niveau in voorbereiding ter uitvoering van de afspraak uit het regeerakkoord over het uitdaagrecht. Voorgesteld wordt de inspraakverordening te verbreden naar een participatieverordening,[7] waarin naast de betrokkenheid van inwoners bij de voorbereiding, ook de betrokkenheid van inwoners bij de uitvoering en evaluatie van beleid wordt geregeld. Gemeenten zijn vrij te beslissen op welke wijze zij inwoners bij deze beleidsfasen betrekken. Ook wordt het uitdaagrecht, als specifieke vorm van participatie, wettelijk verankerd. In de wet wordt geëxpliciteerd dat regels ten aanzien van het uitdaagrecht onderdeel kunnen zijn van de participatieverordening.[8] Deze wijzigingen zullen ook gaan gelden voor provincies, waterschappen en Caribisch Nederland. Het wetsvoorstel is inmiddels voor advies aan de Raad van State aangeboden. Op dit moment wordt door de VNG een model participatieverordening opgesteld, in samenspraak met gemeenten. Daarin worden ook regels opgenomen ten aanzien van het uitdaagrecht en daarmee ook het samenwerkingsrecht. Verwachting is dat het model bij de inwerkingtreding van de wet gereed zal zijn en zo mogelijk eerder. Een verzoek tot overname van de feitelijke uitvoering van een taak van de gemeente kan in de praktijk leiden tot afspraken over het uitvoeren van publieke taken tussen inwoners en gemeente, een zogenaamd samenwerkingsrecht. In Nederland wordt geen specifiek onderscheid gemaakt tussen het uitdaagrecht en het samenwerkingsrecht.[9]

In 2019 is vanuit het programma Democratie in Actie ingezet op het stimuleren van het instrument en op het uitwisselen van ervaringen met het uitdaagrecht en het concreet ondersteunen van gemeenten bij de toepassing ervan. Begin 2020 waren in totaal circa 130 gemeenten actief aan de slag met het uitdaagrecht. In 2020 en 2021 wordt ingezet op de stijging van het aantal gemeenten en provincies dat aan inwoners de mogelijkheid biedt taken uit te dagen (een verdubbeling ten opzichte van de stand nulmeting in 2018 van 75 gemeenten). Daartoe worden gemeenten onder meer ondersteund bij de implementatie van de routeplanner. Deze routeplanner, die is gemaakt door het netwerk 'Right to Challenge', bevat praktische informatie voor gemeenten en bewonersinitiatieven om aan de slag te gaan met het uitdaagrecht. Ook wordt een digitale training gecreëerd die gemeenten inzicht geeft in de wijze waarop het instrument goed geborgd kan worden in de eigen organisatie en worden er informatiebijeenkomsten georganiseerd.

Naast verhoging van het aantal gemeenten dat aan de slag gaat met het uitdaagrecht zal in 2020 en 2021 de focus van het programma liggen op een ruimere toepassing van het instrument onder andere richting de maatschappelijke opgaven als energietransitie, aardasvrij en omgevingswet. Gemeenten en provincies zullen hierbij op diverse manieren worden gestimuleerd en ondersteund (met leertrajecten, Communities of Practice en informatiebijeenkomsten). Een voorbeeld van de ruimere toepassing van het uitdaagrecht is het overnemen door een negental Friese maatschappelijke organisaties van het natuurbeleid van de provincie.

C. Versterking van de lokale digitale democratie

De prioriteit Lokale Digitale Democratie richt zich op het toerusten van alle spelers in de lokale democratie om hun rol te kunnen vervullen in het digitale tijdperk.

In 2019 is de Proeftuin digitale democratie afgerond waarin vijftien gemeenten aan de slag zijn gegaan met digitale participatietools en het uitwisselen van lessen die zijn geleerd. Samen met een aantal koplopergemeenten is op 9 december 2019 de bijeenkomst 'Online participatie in actie' gehouden, waar de urgentie en toepassing van digitale participatie centraal stond om het netwerk van gemeenten dat hiermee aan de slag is te verbreden. De bijeenkomst trok met 200 deelnemers grote belangstelling en werd blijkens de evaluatie goed gewaardeerd (gemiddelde waardering 7,6).

[7] *Tweede Kamer, vergaderjaar 2018-2019, 35000-VII, nr. 80.*
[8] *Tweede Kamer, vergaderjaar 2018-2019, 35300-VII, nr. 6.*
[9] *Tweede Kamer, vergaderjaar 2019-2020, 35300-VII, nr. 49.*

Na de inwerkingtreding van de Tijdelijke wet digitale beraadslaging en besluitvorming is vanuit het programma ondersteuning geboden bij de implementatie van de wet door gemeenten, provincies en waterschappen. Zo zijn met de Vereniging van Griffiers en de Nederlandse Vereniging van Raadsleden in april drie Webinars georganiseerd die gezamenlijk meer dan 4000 kijkers trokken. Die gingen nader in op de wet en de praktische uitwerking ervan. Daarbij is de handreiking 'digitaal vergaderen' gepubliceerd. Ook heeft het programma bijgedragen aan meerdere handreikingen en Webinars van partners gedurende de afgelopen maanden. De ondersteuning werd positief gewaardeerd. De griffier van de gemeente Castricum: "De webinars van Democratie in Actie, de updates vanuit de Vereniging van Griffiers en het handboek digitaal vergaderen waren erg behulpzaam en verhelderend bij hoe wij de raadsvergadering digitaal konden vormgeven".
Tegelijkertijd is stevig ingezet op digitale participatie. Dit is gedaan door het organiseren van twee webinars in mei die gezamenlijk 1200 keer zijn bekeken en het publiceren van de inspiratiegids 'Digitale participatie', waarin op basis van onze kennis en netwerk tips en voorbeelden om participatie via digitale wegen vorm te geven zijn ontsloten. De inspiratiegids is al meer dan 1000 keer gedownload. Om optimaal van dienst te kunnen zijn voor de lokale democratie is een servicepunt ingericht op www.lokale-democratie.nl waar decentrale overheden hun (hulp)vragen konden stellen.

In de komende periode worden meer gemeenten ondersteund bij het gebruik van open source platforms voor digitale participatie. Daarbij worden gemeenten ook gestimuleerd om deze online participatietools in te zetten voor het betrekken van inwoners op grote maatschappelijke opgaven, zoals de energietransitie en het maken van toekomstplannen in het Groningse aardbevingsgebied. Hiertoe worden onder meer webinars, leerkringen en handreikingen aangeboden. Tevens zijn zogeheten provinciedeals in voorbereiding (met Groningen, Zeeland, Noord-Holland en Zuid-Holland), waarbij op bovenlokaal niveau tools voor participatieprocessen beschikbaar worden gesteld om gemeenten te ontzorgen en waarbij ondersteuning wordt geboden op urgente participatieprocessen die vanwege de coronacrisis in het gedrang komen.

D. Versterking van de positie van de volksvertegenwoordiging en inwoners in de energietransitie

Inzet bij deze prioriteit is dat volksvertegenwoordigers beschikken over voldoende kennis en kunde om hun rol en positie in de energietransitie te spelen en inwoners betrokken zijn. Voor de uitvoering van de prioriteit is in 2019 en 2020 een aantal activiteiten uitgevoerd, dan wel gestart.

Om volksvertegenwoordigers kennis en inzicht te geven in de energietransitie en handelingsperspectief te bieden met betrekking tot hun rol en instrumenten, zijn in samenwerking met het Nationaal Programma Regionale Energie Strategie (NPRES), Het Programma Aardgasvrije Wijken (PAW) en de beroepsverenigingen een aantal praktische hulpmiddelen voor volksvertegenwoordigers ontwikkeld, zoals een infographic en informatiekaarten over het klimaatakkoord en de regionale energiestrategie (RES). Het aanbod is beschikbaar gesteld op de digitale leeromgevingen van raadsleden, statenleden en AB-leden, en wordt de komende tijd verder doorontwikkeld en uitgebouwd naarmate de transitie vordert, bijvoorbeeld met een module over aardgasvrije wijken.

Bij het innovatietraject in de regio West-Overijssel worden griffiers, statenleden en AB-leden op een intensieve manier ondersteund: financieel, in expertise en begeleiding. Het doel is dat volksvertegenwoordigers elkaar beter kunnen vinden in de ontwikkeling naar de energietransitie en beter invloed kunnen uitoefenen (door de stem van inwoners te laten doorklinken). Om te bezien wat werkt en waarom, om te kunnen sturen op wat er regionaal speelt bij het maken van een regionale energiestrategie (RES) wordt momenteel in samenwerking met de Provincie Overijssel een praktijk evaluatieonderzoek gestart, waarbij ook de RES in Twente betrokken is.

Vanuit Democratie in Actie, en vanuit partners zoals Platform31, zijn afgelopen jaar verschillende ontmoetingen en leertrajecten georganiseerd om kennis en ervaringen uit te wisselen over hoe het democratische gehalte van de energietransitie kan worden versterkt. Tijdens de bijeenkomsten

konden raadsleden bijvoorbeeld kennis en ideeën met elkaar delen over de transitie naar aardgasvrije wijken, is verzameld tegen welke knelpunten de gemeenteraad aanloopt in deze transitie en hoe inwoners beter betrokken kunnen worden bij de ingewikkelde keuzes die gepaard gaan met de energietransitie.

E. Ondersteuning van de lokale democratie in het Gronings aardbevingsgebied

De ondersteuning van de lokale democratie in het Groningse aardbevingsgebied is de enige gebiedsgerichte prioriteit binnen Democratie in Actie. In Groningen is de maatschappelijke invloed van de aardbevingen door gaswinning groot. Er wordt gewerkt aan herstel van huizen en met het Nationaal Programma Groningen (NPG) wordt geïnvesteerd in toekomstperspectief voor de regio. Deze opgaven brengen naast extra druk ook nieuwe uitdagingen en vraagstukken voor de lokale democratie met zich mee. Democratie in Actie ondersteunt gemeenten en actieve dorpen hierbij.

Omdat dit een gebiedsgerichte prioriteit is biedt Democratie in Actie naast het gebruikelijke aanbod ook vraaggerichte ondersteuning. Zo hebben de gemeenteraden van de zeven aardbevingsgemeenten eind 2019 een extra financiële ondersteuning gekregen, waarmee zij onder andere radenconferenties, radenbijeenkomsten en extra ondersteuning vanuit de griffie organiseren. Daarnaast biedt Democratie in Actie gemeenten kennis en expertise op het gebied van (digitale) participatie en faciliteert het programma samenwerkende bewonersgroepen (verenigd in Groninger Dorpen) bij het opstellen van een manifest en handboek voor dorpsinitiatieven.

De komende tijd werkt Democratie in Actie, samen met de provincie Groningen, aan een bredere en structurele inzet van digitale participatietools door Groningse gemeenten. Dit kan hen onder andere helpen bij het betrekken van inwoners bij plannen in het kader van het NPG. Daarnaast organiseert Democratie in Actie in september van dit jaar samen met gemeenten, provincie en het NPG een digitale werkdag om gemeenten te ondersteunen bij het vormgeven van participatie rondom vraagstukken op het gebied van onder andere versterking en toekomstperspectief. In overleg met de griffiers van de bevingsgemeenten wordt bezien hoe we een vervolg kunnen geven aan de extra ondersteuning van gemeenteraden.

3. Algemeen aanbod

Naast ondersteuning langs de vijf prioriteiten biedt Democratie in Actie ook een breed aanbod van onder andere trainingen, bijeenkomsten en trajecten om politieke ambtsdragers en ambtenaren te ondersteunen bij hun rol in de lokale democratie.

Met het project *Versterking lokale driehoeken* zijn afgelopen jaar workshops georganiseerd met de lokale driehoek van burgemeester, gemeentesecretaris en griffier om hen bewust te maken van de noodzaak van bestuurlijke vernieuwing en hun eigen rol daarin. Sinds de zomer van 2019 zijn zes van dergelijke workshops gehouden en drie individuele workshops/begeleiding, waarmee in totaal 22 gemeenten zijn bereikt. Eind 2019 is de *Leerkring raadsakkoorden* gestart, waarbij tien gemeenten gedurende een jaar kennis en ervaring delen over het werken met een raadsakkoord. Voor verschillende gemeenten in het land zijn het afgelopen jaar workshops *Grip op regionale samenwerking* georganiseerd. Hierdoor krijgen raadsleden overzicht in de verschillende regionale samenwerkingsverbanden en hun mogelijkheid om daarop te sturen. In 2019 zijn zeven verdiepingssessies met 48 deelnemende gemeenten in het land georganiseerd. Een andere workshop waarmee we gemeenteraden ondersteunen is *Raad in beraad.* Hierbij worden gemeenteraden getraind in hun rol aan de hand van concrete maatschappelijke vraagstukken. Er zijn inmiddels negentien van deze workshops georganiseerd, waarbij raadsleden concreet ingingen op hun rol in de Omgevingsvisie.

Met verschillende bijeenkomsten stimuleert Democratie in Actie kennisdeling en -ontwikkeling op het gebied van lokale democratie. Zo organiseerden we eind augustus de *Summer School Democratie 2019*, waar zo'n 500 politieke ambtsdragers en ambtenaren deelnamen aan lezingen, debatten en workshops. De Summerschool werd door de deelnemers gemiddeld beoordeeld met een 8,0. Eind

2019 organiseerden we, samen met de Erasmus Universiteit Rotterdam en het ministerie van IenW de *Dag van de Participatie*. Hier kwamen onderzoekers en participatieprofessionals samen om kennis uit de praktijk en wetenschap met betrekking tot participatie samen te brengen. In Roermond, IJsselstein en Leeuwarden vonden de eerste *regiodagen Democratie in Actie* plaats rond thema's zoals inclusieve democratie en participatie in de Omgevingswet. Dit najaar hebben inmiddels twee regiodagen in digitale vorm plaatsgevonden, de Digitale Dag van de Lokale Democratie en de Werkdag Participatie Groningen. Samen met Binnenlands Bestuur en het Nederlands Gesprek Centrum zijn we onder de noemer '*Thorbecke 2030*' begonnen met een reeks bijeenkomsten over de staat en de toekomst van het decentraal bestuur in Nederland.

In het ontwikkeltraject 'Aan de slag met een (persoonlijk) opleidingsbudget en toerusting van raadsleden' zijn gemeenten vanuit Democratie in Actie gestimuleerd en ondersteund om verder aan de slag te gaan met goede toerusting van de raad. Dat heeft geresulteerd in lokaal maatwerk in diverse gemeenten, maar ook in een toegankelijke infographic, waarin op gebundelde wijze alle beschikbare hulptroepen voor raadsleden op aantrekkelijke wijze in beeld zijn gebracht. Om raadsleden bewust te maken van het belang van goede ondersteuning en toerusting, begint in de tweede helft van 2020 een informatiecampagne. Daarin worden raadsleden gestimuleerd gebruik te maken van hun instrumenten en hulpbronnen. Ook is een training ontwikkeld met een casus en een rollenspel om gemeenteraden hierbij te helpen.

Specifiek voor de rol van ambtenaren in de lokale democratie zijn samen met de G5 en het Leernetwerk Noord Nederland bijeenkomsten, trainingen en leergangen over een *responsieve ambtelijke organisatie* georganiseerd. Daarbij staat de vraag centraal hoe ambtelijke organisaties bewust kunnen omgaan met de veranderingen in de samenleving en vernieuwing van de lokale democratie. Er nemen in totaal tien gemeenten aan deel uit Friesland, Groningen en Drenthe, plus de drie provincies.

Het versterken van jongerenbetrokkenheid bij de lokale democratie krijgt onder meer gestalte via het initiatief kinderburgemeesters. In september 2019 vond de Vierde Landelijke Dag van de Kinderburgemeesters plaats en samen met Stichting KinderrechtenNU is een handreiking kinderburgemeesters voor gemeenteraadsleden, burgemeesters en wethouders ontwikkeld.

Door te *sturen op een meer divers en inclusief bestuur* wordt beoogd de herkenbaarheid en kwaliteit van het bestuur te vergroten en onze democratie te versterken. Over de maatregelen die in dit verband nu in uitvoering zijn wordt verwezen naar de brief van de minister van BZK aan de Tweede Kamer van 2 juli 2019.[10] Daarin is een beleidsreactie gegeven op het Ronde Tafel Gesprek Vrouwen in het openbaar bestuur.

Sinds februari 2019 is het kennispunt lokale politieke partijen operationeel onder beheer van Prodemos om *de ondersteuning van lokale politieke partijen* te verbeteren. Het kennispunt biedt onder meer kennis en ervaring bij de oprichting en ondersteuning van deze partijen, alsook een trainingsaanbod. Het kennispunt heeft in de periode 1 januari – 1 juni 2020 verspreid over heel Nederland 26 trainingen gegeven (met een gemiddelde waardering van 7,7). Het bereik van het kennispunt is toegenomen tot ruim 1/3e van alle lokale politieke partijen (meer dan 300 verschillende partijen). In de tweede helft van 2020 worden voorbereidingen getroffen voor de verzelfstandiging van het kennispunt. Tot slot zijn ook vorderingen gemaakt in de onderzoeksagenda lokale politieke partijen, in op opdracht van het ministerie van BZK. Zo is eind 2019 de overzichtsstudie Lokale partijen in Nederland gepubliceerd, waarin de geschiedenis van en de diversiteit en gemene delers tussen lokale politieke partijen wordt getoond. Deze zomer verschijnt een studie naar de succesfactoren voor lokale partijen: *Tussen straat en raad*.

[10] *Tweede Kamer, vergaderjaar 2018-2019, 30 420, nr.328.*